

Ковалівський А. П.

**ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА: ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРЕКЛАДИ.
ХТО ТАКИЙ БУВ СКОВОРОДА**

(Знання. 1928. №2)

«І добра й погана слава ширилась про нього по всій Україні. Багато людей ганьбили його, деякі хвалили й усі хотіли бачити його. Він живав у багатьох. Инколи місцевість, що була до його вподоби, инколи люди приваблювали його. Але сталого мешкання він не мав ніде». Так розповідає про Сковороду улюблений його учень М.Ковалінський, що написав його життєпис. Вже за життя Сковороди погляди на його навчання, на його життя були дуже різні; було це й через сто років пізніше, але всі зиходились на тому, що це була людина надзвичайна. Це можна бачити вже з самого його життя.

Григорій Сковорода народився понад 200 років тому, 3-го грудня 1722 року, в селі Чернухах на Полтавщині, в дуже бідній козацькій сім'ї, що, проте, була вільна (не закріпачена). Перше навчання дістав у місцевій сотенній школі (Чернухи були сотенним містечком), а потім, через великий нахил сина до подальшого вчення, батько віддав його до найвищої тодішньої школи на Україні – до Київської Академії. Є звістки, що вже тут Сковорода переганяв своїх товаришів у науці. Тут же ще до закінчення школи трапилась йому далека мандрівка: його надіслано до тодішнього Петербургу співати в хорі цариці Лисавети, що, як відомо, любила українські співи. Років через два він знову вертається до Києва й тут проходить курс школи до кінця. Але навчання в Київській Академії не задовольняло його, він мріяв черпати з новішої передової західньої науки, і, коли трапилась до цього нагода, кинув Академію, можна сказати, саме напередодні її закінчення й поїхав за кордон. Де саме Г.Сковорода їздив по західних країнах – усталити важко. Певно лише те, що він був в Угорщині (Будапешті) та в Австрії – у Відні. А ці міста, особливо Відень, за тих часів були видатними центрами науки, і Г.Сковорода, що вільно володів і німецькою мовою, і латиною, якою тоді найбільш користувались учені, багато чому там навчився. Року 1753 Сковорода повертається на батьківщину людиною дуже освіченою, цілим мандрівним університетом, як про нього казали згодом. Думки його й знання йшли далеко поперед проти, скажімо, хоч би й усього того, що викладали тоді на Україні, хоча наука на Україні за тих часів ще не втратила своєї колишньої слави одного з передових просвітніх вогнищ усіх слов'янських земель. Надто Г.Сковорода був передовою людиною в раціоналізмі – способі думання, що все перевіряв розумом. Цей напрям думки, що його висував у нас ще XVI віку відомий письменник Гарасим Смотрицький, а за 50 років до Сковороди Дмитро Туптало, поволі ширився в українській філософській думці перед Сковородою. Г.Сковорода завершив його й довів до вищої на свій час досконалости. Поруч із знанням західної науки та вивченням праць грецьких та латинських класиків, Г.Сковорода ввібрав у себе всю попередню високу українську культурну традицію, її науку, літературні засоби, любов до алегорій та символики, її звязку з класичною старовиною тощо. Отже – як каже акад. М.Сумцов – Сковорода був останньою розкішною квіткою цієї старої української культури. Культура ця досягла того часу крайніх меж свого розвитку й була напередодні свого занепаду, а на місці її тонкими непомітними струмочками вже пробивалось нове, утворювався ґрунт для нового. Це були перші, здебільшого жартівливі, твори на народній мові. Сковорода завжди počував себе тісно звязаним з українськими народніми масами, більш за все любив свою батьківщину, але вживати

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

народної мови для своїх філософських трактатів він не міг, вона ще не була до цього пристосована, не надійшов час, треба було ще років 150, щоб це зробилось цілком можливим. Отже, вага Сковороди не в тому, якою мовою він писав свої твори, а в їхньому змістові, а також в його усному навчанні та в самому його житті.

Отже, Сковорода повертався на Україну з найкращими можливостями - в багатстві та шанобі прожити свій вік. Від цього всього він відмовився задля здійснення своїх думок. Сталося це, правда, не одразу. Спершу Сковорода поступив навчителем поезії до Переяславського колегіюму. Але швидко єпископ, завідувач цієї школи, прогнав його звідси із скандалом за те, що Сковорода склав підручники поезії за новими методами. Сковороді не лишалось нічого, як взятись за приватне навчання - вчити сина одного поміщика - Томари. Найпростіший шлях для нього в його становищу на той час було приєднатися до духівництва, що тоді все ще панувало в освітніх справах. Але Сковорода рішуче цього зрікся й опинився поза межами всіх сталих суспільних угруповань. Він не був крепаком зроду, з незакрепаченим казацтвом його вже ніщо не звязувало (всі його родичі в Чернухах повмирали), не зробився він паном-землевласником, не пішов він у ченці в духівництво - отже, ми б сказали, він зробився свого роду позакласовим інтелігентом. І це обумовило й вільнодумний, незалежний хід його думок, і його внутрішню глибоку самотність та сум, що він носив у собі ціле життя. Ця незалежність життя й думки була на той час безумовно героїзмом великої людини, героїзмом, бо життя українське перебувало в стані розкладу, руїни. Вільне селянство й казацтво перетворювалось у крепаків, повстання вже не могли дати бажаних наслідків, автономія й вольності казацькі нищились; все захоплював у свої лабети важкий царський абсолютизм. Так зв. вищі верстви - панство й духівництво, збагачуючись економічно, остаточно розкладалось внутрішньо - тільки й думали, щоб побільше награвувати земель, набрати крепаків, вислужити чинів, суди були завалені скаргами й доносами, а судові справи тяглися десятки років, бо судді й собі тягли хабарі. Врешті ідеологічна, мистецька творчість, эта стара висока, українська культура, так само доживала останні дні, поети займались вихваленням високих осіб, філософія жувала старий мотлох. Все це змалював Сковорода в одній зі своїх пісень, що потім співалась кобзарями, по всій Україні «Кожному городу нрав і права».

Петр для чинов углы панские трет,
Федька-купец при аршине все лжет,
Тот непрестанно стягает грунта,
Сей иностраннй заводит скота,
Те формируют на ловлю собак,
Сих шумный дом от гостей, как кабак,
Тот панегирик сплетает из лжей,
Лекарь подряд ставит мертвых людей,
Строит на свой тон юриста права,
С диспут студенту трещит голова і т.д.

Ще раз спробував Сковорода прив'язати себе до нормального суспільного життя, беручись в 60-х роках викладати мораль у Харківському колегіюмі, але вже самий початок його першої лекції по моралі: «Світ спить, і наставники, що пасуть його, ще приговорюють - спи собі кріпше, місце добре», вже цей початок зчинив цілу бурю, і Сковороді довелося знов кинути навчання.

Тоді він остаточно вирішив: щастя людини не в зовнішньому, а в ній самій, у серці людському є своя краса, гармонія, треба їх знайти, пізнати себе й будеш щасливий. Несчастя людей у тому, що вони ганяються за зовнішнім непотрібним, а найпотрібніше - це внутрішнє щастя. Отже, «нема нічого легшого, як бути щасливим». Таке внутрішнє удосконалення найлегше провадити серед

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

природи. До природи взагалі любили тікати люди XVIII віку, коли соціально життя ускладнялось, коли нова міська обстановка гнітила багатьох. Отже й Сковорода пішов до природи. Одним з улюблених його місць було с. Русинка біля Куп'янки, де він оселився в лісі на пасіці. Тут росли груші, гули бджоли, співали пташки, а Сковорода віддавався своїм філософським думкам. Власники цих місць, поміщики Сошальські, подарували йому між іншим дзеркало, де на дерев'яній рямі було вирізано й розмальовано натуральними фарбами груші, сливи, яскраві квітки, листя. Дзеркало це збереглося, і цієї осени автор цих рядків привіз його до музею Слобожанської України в Харкові. Зібрано й різні слогади про Сковороду в тій місцевості. Від пасіки й усього лісу, де жив Сковорода, залишилось всього три груші, а то все розоране поле. Чого шукав Сковорода в такому житті, видно з такої його пісні, що писана досить яскравою напівнародною мовою.

Ах, поля, поля зелені,	Жайворонок між полями,
Поля цвітами розпещрені	Соловейко між садами,
Ах, долини, яри	Той виспрь летя свірчить,
Круглі могили, бугри.	А цей на гіллях лящить.
Ах ви, вод потоки чисті,	Тільки сонце виникає,
Ах ви, береги трависті.	Пастух вівці виганяє,
Ах, ваші волоса,	І на свою свирель
Ви кудряві ліса.	Видає дражливий трель

Пропадайте думи трудні,
Городи премноголюдні,
А я з хліба куском
Умру на місці таком.

В отаких самотніх місцях проживав Сковорода до самої своєї смерті, мандруючи пішки переважно в межах нашої Слобожанщини, які більш усього любив, а інколи мандрував і далі – до Києва, Таганрогу й навіть до Орловської губернії, де оселився його улюблений учень, хоча місця ці завжди були йому відразливі. В цей час Сковорода писав свої трактати на філософські педагогічні та моральні теми, спершу більше про пізнання себе та чисто внутрішнє незалежне не від чого щастя. Тим часом коло його знайомих збільшується, слава його росте, він починає робитись вчителем для багатьох, і, що важливо, він все більше наближається до селянства, «простого народу», що з нього він сам вийшов і з ним не поривав ніколи. І от у Сковороди постає нова течія думки, він знову і вертається до питання про умови ідеального суспільного устрою, про що він був почав говорити в своїх лекціях з морали в Харківському колегіумі. Соціальні умови часу та особиста вдача Сковороди приводили його до таких думок. (Справа не в тому, який панує суспільний лад, а в тому, які є самі люди й як вони розподіляються в суспільстві. Він уявляв собі той ідеальний стан, коли суспільством будуть керувати люди, що внутрішньо до цього діла покликані, люди ідейні, що дбатимуть не про себе, а лише про громадську справу. Сковорода відкидав класовий, кастовий устрій. Якщо чабан має від природи здібности, казав він, то він повинен бути губернатором, а губернатор – чабаном. Від цього буде користь і суспільству, і обом цим людям, бо й щастя бути губернатором, багатієм то-що, коли не маєш справжнього хисту, внутрішньої «сродности» та чесних вищих завдань до керування суспільством не буде щастям. Так людина, знайшовши своє внутрішнє покликання, знаходить і свою рівновагу й творить гармонію в самому суспільстві. Вище всього повинні стояти філософи, що мають направляти людей на справжній шлях, що не порушував би суспільної гармонії. Таким чином, Сковорода хотів на місце класового устрою поставити організацію з розподілом праці за здібностями й нахилами людей, за своєю психотехнікою. Наскільки він у той час був близький

ДО 300-РІЧЧЯ Г.С. СКОВОРОДИ

до селянства видно з того, що ці думки він викладав у таких своїх творах, як «Байки Харківські» та в загубленому його творі «Неграмотний Марко», або «Марко препростий», де цей Марко розуміє справи краще, ніж високоумні вчені. Але в цих гарних та глибоких думках немає одного – відповіді на те, як зробити, щоб люди перемінили ролі й почали працювати за здібностями, а не для чинів, грошей і т. ін. Сковорода сподівався на своє навчання, на те, що люди сами зрозуміють, що за такого ладу й кожна окрема людина буде дійсно щаслива. Але до революції було далеко, життя не йшло за тим, навчання слухали і не виконували, він мав багато друзів, мав учнів на словах, але не на ділі. Отже під кінець життя, все більше почувуючи безнадійність щось зробити в цьому суспільстві, Сковорода знову почав заглиблюватись у себе, в філософське споглядання природи тощо, і перед смертю заповідав написати на своїй могилі «Світ ловив мене – не вловив». Він умер 1794 року. Похований він у селі Пан-Іванівці, що тепер перейменоване в Сковородинівку на Харківщині. В Сковородинівці існує спеціальний Сковородинський комітет, що дбає за його могилу та парк зв'язаний з його ім'ям, де є дуб Сковороди.

Сковорода живав по багатьох селах та хуторах України, багато ходило про нього оповідань, вважали за особливе щастя, коли він завітає до хати і по багатьох сем'ях зберігали на пам'ять його речі – чашку, що з неї він пив, його палицю й т. ін., пам'ятали перекази про нього тощо. Дещо з цього збереглося і до сьогоднішнього дня. Дуже важливо було б тепер же все це зібрати, бо потім вже буде пізно. Отже звертаємось до всіх, хто може дати про це хоч які-небудь відомості, сповістити на адресу: Харків, Музей Слобідської України ім. Сковороди. Цікава кожна дрібниця, хоч би й проста вказівка, що Сковорода був в якомусь селі. На підставі такого матеріялу складається докладний життєпис цієї надзвичайної людини, висвітлюється вдала діяльність, а особливо відношення Сковороди до різних галузей населення, зокрема до селянства.